

ОКТОИХ

5
2014

ЧАСОПИС ОДЕЉЕЊА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ
МАТИЦЕ СРПСКЕ - ДРУШТВА ЧЛАНОВА У ЦРНОЈ ГОРИ

Срето З. Танасић*

Институт за српски језик САНУ, Београд

Вукова ријеч нас окупља – Вуково дјело нас обавезује

Сажетак: У раду се,** поводом сто педесете годишњице од смрти Вука Ст. Караџића, говори о значају његова дјела у стварању модерног српског књижевног језика и о актуелним проблемима положаја и идентитета српског језика на српском језичком простору. Истиче се потреба дјеловања на очувању јединственог српског језичког простора.

Кључне ријечи: Вук Ст. Караџић, српски језик, српски језички простор.

Обиљежавајући значајну годишњицу од смрти Вука Стефановића Караџића, ми смо жељели да обиђемо и његов стари крај, Петњицу, одакле су његови преци стигли у Тршић у западној Србији, заједно са многим другим породицама. Сам Вук с поносом је истицао своје херцеговачко поријекло и повремено писао: „старином из Петњице“. Овдје нећемо понављати већ познате чињенице из Вукова рада на реформи српског књижевног језика, односно на уобличавању књижевног језика на народној основи, на источно-херцеговачком дијалекту, коме је придружио и шумадијско-војвођански. Подсјетио бих само да је у историјским околностима у којим се налазио српски народ то био најбржи начин да се он укључи у ред описмењених народа. Књижевни језик којим су се до тада Срби служили не би био подобан ако ни због чега другог, а оно што смо каснили за тадашњим свијетом. И није Вук први дошао на ту идеју, да се подсјетимо само другог великана српске културе – и Доситеј Обрадовић поставио је готово идентичан захтјев. И он је још 1783. објавио да ће писати народним језиком. „Језик има своју цену од ползе коју узрокује. А који може више ползовати него општи, целога народа језик?“ Па и ово приупита мудри Доситеј, као да је знао да ће нам требати: „Ко не зна да житељи черногорски, далматски, херцеговски, босански, сервијски, хорватски (кромје мужа), славонијски, сремски, бачки, банатски (осим Влаха) једним истим језиком говоре?“ Није ни Доситеј чак први био; у том правцу размишљао је и Орфелин. Вуку је само Бог дао да се роди у вријеме које је више поговарало остварењу те замисли, а и Бог му је дао и дуг живот да истраје на томе послу. Говорећи о Вуку Караџићу, конкретније о његовом *Српском рјечнику* из 1818, академик Павле Ивић рекао је и ово:

Вукова језичка револуција била је та која је српским масама скратила пут до писмености (у сваком смислу те речи). Ту се налази тежиште Вуковог дела демокра-

* sreto.tanasic@isj.sanu.ac.rs

** Рад је написан у оквиру пројекта 178021 – Опис и стандардизација српског језика, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

тизације наше културе. Чак и сама народна поезија, чије објављивање има у поретку значаја Вукових остварења место одмах иза језичко-правописног комплекса, добила је неоцењиво много тиме што је народни језик постављен у основицу књижевног. Да је књижевни језик остао славеносрпски, фолклорне умотворине имале би битно друкчију судбину у историји наше литературе. На њих би се свакако гледало као на драго и драгоцену наслеђе, али сасвим по страни од главних развојних токова. [...] Језик је основно оруђе културе и уопште људског друштва. Оруђе најнеопходније, најуниверзалније и најсвакодневније. Домашај Вукове заслуге одређује пре свега чињеница да је он дао оптималну основицу нашем књижевном језику. [...] Њега је просечни Србин знао [...], славеносрпски се морао учити, дуго и приметно. [...] Вук је уштедео поколењима Срба оно огромно расипање снага које би уследило да је сваки појединац морао посебно учити књижевни језик [...] (*Српски народ и његов језик*, Београд: СКЗ, 1971, 238–239).

Наравно, ми данас не смијемо заборавити своје велико, огромно писано наслеђе на првом типу српског књижевног језика, на црквенословенском, чији поједини споменици улазе у свјетску ризницу културне баштине.

Шта рећи још данас на овоме мјесту.

Не може се не видјети висока партиципација Црне Горе у данашњим границама на свим нивоима изучавања српског језика. Црна Гора иде у ред најиспитанијих области на српском националном, етничком и језичком простору, за шта су најзаслужнији „домаћи кадрови“, али је овај простор увијек био привлачан и за истраживаче са стране. У домену дијалектологије, од петнаестак монографија већина је објављена у Српској академији наука и уметности и њеном Институту за српски језик. Црну Гору покривају два дијалекта. Сјеверозападна половина државе припада новоштокавском источнохерцеговачком дијалекатском комплексу, који се простире од Међе Вука Манитога до Словеније, а друга половина – архаичнијем зетско-сјеничком дијалекатском типу. Судбина је одредила да ниједан од тих дијалеката не почиње и не завршава се у границама данашње Црне Горе. Кад је Бог дијелио народима језике и дијалекте у њима, није имао мјерила за којим људи данас знају да посегну. Оба та дијалекта солидно су, рекло би се и равномјерно, истражена. Таква је и испитаност у области ономастике и етнографије и проценат штампања обрађених чињеница у издањима САНУ. О језичкој и етнографској слици Пиве, области Херцег Шћепана, данас, примјера ради, говори шест монографија, у издању Српске академије наука и уметности.

По степену ономастичких истраживања мало је области које се могу поредити са Црном Гором, такође и у прикупљању и обради народног лексичког блага, терминологије материјалне и духовне културе нашег села. Научној и културној јавности дата је на увид богата дијалекатска лексика из Ускока, Пиве, Бањана, Грахова и Опутних Рудина, никшићког краја, околине Мојковца, Васојевића, Спича и других области, а ових дана из штампе ће изаћи *Речник Куча*.

Лингвисти са простора Црне Горе чинили су и чине част србистици и славистици у цјелини. Са дужним поштовањем и пијететом изговарам имена Радосава Бошковића, Јована Вуковића, Михаила Стевановића, Да-

нила Вушовића, Радомира Алексића, Драга Ђупића, Милије Станића, Драгана Вујичића и посебно Митра Пешикана, до данас најпродуктивнијег и најкреативнијег сарадника Института за српски језик САНУ, у своје вријеме водећег ствараоца у више језичких дисциплина. Михаило Стевановић и Драго Ђупић, да ни то не заборавимо, били су на челу Института за српски језик САНУ тридесет година: Михаило Стевановић од 1960. до 1973, а Драго Ђупић од 1979. до 1996. (Ја вам и вечерас преносим поздраве дописног члана САНУ Мира Вуксановића, предсједника Управног одбора Института, који такође потиче из Вукова старог завичаја.) Не само да су били на челу, били су организатори научног рада у Институту, гдје се изучавају српски народни говори и савремени српски књижевни језик Вуковог типа, али и црквенословенско српско наслеђе. И имали су увијек на уму цјеловитост српског језичког простора, али су се одуживали и завичају. Тако је Ђупић пред крај свог радног вијека са сином Жељком објавио рјечник свога родног Загарача, и тиме су отац и син подигли најљепши споменик завичају и себи у српском роду. И данас би незамислив био састав водећих српских језиколоваца без лијепог броја имена оних који су са подручја Црне Горе (Драгољуба Петровића, Мата Пижурце, Бранислава Остојића... – да не наводимо даље имена млађих, који још дуго имају намјеру да стварају). Стручњаци поријеклом из Црне Горе чланови су, а често и уредници, најугледнијих лингвистичких/језичких часописа у Србији од њиховог оснивања до данас. Аутори прве верзије актуелног *Правоииса српској језика* јесу Митар Пешикан, Јован Јерковић и Мато Пижурца. Редакцију измијењеног и допуњеног издања чине Мато Пижурца, Бранислав Остојић, Милорад Дешић и Живојин Станојчић.

Ми данас нисмо у гостима, ми смо међу својима, и то својима у сваком, најпотпунијем и најљепшем значењу те ријечи. Многима од нас који смо дошли из Београда коријени су на овим просторима, као што су колијевке многих житеља данашње Црне Горе негдје другдје, можда у ужем завичају неких од нас. Све то, а посебно историја, са богатом писаном и усменом баштином, указује на сву бесмисленост подјела, од којих су неке, нарочито оне новијег датума, посебно болне и против сваког здравог разума. О јединственом, компактном српском етничком и језичком простору свједочи, уосталом, поријекло, кретање предака кодификатора српског књижевног језика, који су из Васојевића, из Старе Рашке, преко Дробњака, Старе Херцеговине, стигли до западне Србије. Преци Рада Томова, владике Његоша, из Босне, преко Херцеговине стигли су до Катунске нахије, до Старе Црне Горе, чију половину становништва, по налазима великога Ердељановића, чине потомци досељеника са стране. И Василије Острошки, слава му и милост, дошао је из Херцеговине у Острошке стране. Данас диљем српског етничког простора, нарочито између Мораве и Словеније, десетине братстава и породица памте мјеста у Црној Гори и Херцеговини из којих су им преци некада пошли. Многи од вас има далеке рођаке међу десетинама породица братстава Жутић у оловском крају, Копривица, Цицмила, Тошића на Романији, Алексића у кладањском крају – који се називају Ере, Тадића у Сарајевском пољу, Азбуковици код Љубовије и да не набрајамо више. А

Тадићи су тамо, по предању, доспјели од Призрена, па преко Смријечна у Пивској жупи. Уосталом, наука зна да је светосавље најснажније коријене пустило на тлу Херцеговине и Црне Горе, а одатле се миграцијама ширило у друге области. Нигдје упоришта за такав суд нема као на дурмиторском платоу узетом у цјелини, гдје нас, између осталог, чекају Савин кук, Савина вода, Савино почивало и други топоними са именом првог српског архиепископа. Зна се и то да су сливови Таре, Пиве, Комарнице и горњих токова Лима и Мораче колијевка српске духовности и државности, као и дијалекта који је одатле далеко развијет миграцијама. Отуда и изрека: „Херцеговина све насели, а себе не расели“.

Није, дакле, удио ових крајева у изграђивању српске културе и усавршавању српског књижевног језика садржан само у Вуковом дјелу. Са ових крајева српској култури и развоју српског књижевног језика дали су свој допринос бројни српски интелектуалци, научници многих научних дисциплина, а посебно истичемо књижевнике, који најдиректније доприносе изграђивању књижевног језика. Добри српски књижевници никада нису прекидали везу са српским народним језиком. То је и један од твораца коначног изгледа *Речника српског језика*, који издаје САНУ, академик Александар Белић видио, разумијевао и чак препоручивао. Он је у писцима видио оне интелектуалце који ће својим дјелом обogaћивати српски књижевни језик управо узимајући стално из ризнице српских народних говора, богаћећи тако свој књижевни израз, али и српски књижевни језик. Тако он још 1932. године пише: „Несумњиво је да дијалекти наши дају сочност и свежину стилу писца. То освежење књижевног језика једна је од основних погодба његова правилног развитка. По себи се разуме да сво оно што се, по потреби, буде уносило из дијалеката мора добити спољашњи облик и унутрашње црте система књижевног језика.“ Мисли се ту на граматику српског вуковског језика.

И да кажем још нешто овдје. Нас није само ова значајна годишњица обавезала да се присјетимо значаја Вукова дјела. Нас Вуку враћа и наша стварност. Већ рекох да је српски језик један од најзначајнијих чувара јединственог српског националног и културног простора. Књижевни језици у Европи и настајали су у вријеме формирања нација и, за срећније нације, у вријеме формирања националних држава. Српском народу историја није намијенила и ово друго. Зато је значај српског језика био и остао и већи. Ми се данас суочавамо са стварношћу сличном оној од прије сто и сто педесет година. Опет се налазимо у сличној ситуацији: српски је народ подијељен у више држава. На дјелу је балканизација српског националног простора (појам балканизација овдје означава појаву партикуларизације народа и његовог језика). Каква је улога српског књижевног језика у оваквој ситуацији, писао је прије сто година, 1910. године, у *Босанској вили*, српски писац с приморја Марко Цар сљедеће:

Захваљујући племенитом труду Вука и Даничића и њихових епигона, захваљујући уз то читавој плејади модерних књижевника – ми смо тај јединствени књижевни језик у нашој књижевности већ прилично одњеговали, и то је данас *једина сјона*

[истицање С. Т.] која наш народ у националном погледу спаја, кад нас је судбина иначе растргла и поцијепала. Али управо зато, што је тај опћи књижевни језик наше једино благо, треба да га чувамо као очињу зјеницу и да никако не допуштамо да се оно крњи и смањује, или да се тај скупцјени златни новац размјењује у прљави и често пута шупљи бакар.

Ми смо стицајем историјских прилика и неприлика данас опет у сличној ситуацији: српски народ и његов језик опет су испресијецани државним границама, као и прије сто година. Нажалост, данас се те границе не исцртавају само туђом руком: негдје их и сами цртамо или појачавамо, да не кажем зацрњујемо. Зато нам је ова опомена Марка Цара данас актуелна као и у вријеме њеног изрицања. Институт за српски језик САНУ још је 2010. године утврдио свој став према положају српског језика у Црној Гори, став који се не разликује од става српских лингвиста у Србији, Републици Српској и можемо рећи огромне већине лингвиста у Црној Гори. Тај став оглашен је на нашем сајту, а овом приликом навео бих један одломак из тога текста:

Тежња да једно територијално одређење језика прерасте у етничко, има засад, по вашем и нашем сазнању, подршку само мањине становништва Црне Горе. Стављен у функцију стварања јединствене црногорске државотворне нације, тај потез показује се као контрапродуктиван и само продубљује етничку поделу. Ако би се чак у овом или у неком будућем тренутку испоставило и да ствари стоје обратно, тј. да већина житеља Црне Горе језик којим говоре и служе се у званичној употреби назива „црногорским“, а не више српским, ипак би и тада, док год постоји иоле значајан постотак за српство одређених држављана, и других који свој језик сматрају и називају српским, упоредо са „црногорским“ (који статус језика може добити искључиво на основу политичког волунтаризма и евентуално социолингвистичких, али никако не правих лингвистичких критерија), пред Републиком Црном Гором – која тежи пријему у Европску унију и самим тим се обавезује на поштовање мањинских права – као императив стајало право дела (засад, већинско!) њених становника да службено употребљавају једну језичку норму која је установљена много пре „црногорске“, и то под називом којим се означавала најмање хиљаду година пре него што се неко досетио да створи „црногорски књижевни језик“. То је српски језик. Они који га се у Црној Гори данас одричу врше, у пренесеном смислу, оцеубиство (или, ако пођемо од назива *матерњи језик*, матероубиство), но то је њихово право и нема закона који би их у томе спречио. Нема, међутим, ни људског ни божанског права које би приморало људе одређене за очување језичког израза и етничке свести својих предака да се тога одрекну. Нигде у свету, па ни у Црној Гори. Ово су чињенице како их ми сагледавамо. Научна установа једне државе по правилу не би требало да се меша у послове друге државе, али цивилизованији део савременог света изнад државног суверенитета ставља људска права, међу којима је једно од основних – право на етничко и културно самоопредељење. У Републици Србији је поред назива „бошњачки“ ових дана озваничен, макар и на локалном нивоу, и назив „црногорски језик“ (уведен је недавно у службену употребу у војвођанској општини Мали Иђош). Нека они којима је српско име постало мрско тако, или како год хоће, називају језик којим говоре и нека се на њему сити напричају, нико их неће овде спречавати у томе. Спречавање грађана Црне Горе, од стране њихове власти, да говоре и служе се, не само незванично него и званично, језиком којим су

говорили њихови очеви, и дедови, и дедови њихових дедова, не може се друкчије означити него као административни геноцид.

Познато је, а то је још Љуба Стојановић документовао у својој књизи о Вуку, да је Вуков главни савјетник Јернеј Копитар, уз жељу да се створи српски језик на народној основици, имао сталну жељу да се тиме Срби отргну од православне Русије. Питање је данас, можемо ли се ми отети настојањима да српски народ, његов језик и култура распарчају. Имамо ли свијест о својој одговорности. Ако имамо јасну свијест о себи и својој обавези, онда можемо сачувати свој културни и језички идентитет. А најмање што морамо чинити јесте да се боримо за статус српског језика свуда на српском националном и језичком простору, да не пратимо ћутке одузимање основних права на језик оних који се не одричу свога српског језика.

Истина, данас вирус балканизације напада и српски језик. Да ли на срећу, не знам, али чињеница је да се тај вирус балканизације отео контроли и да данас кружи над Европом; можда ће га она, штитећи себе, зауставити и над српским националним и језичким простором, она га је и пустила и његовала. Вјероватно с њим Европа неће више очијукати. Како год да је, ми морамо имати и свој лијек против тог вируса, а знали су га и саопштили су га наши интелектуалци прије сто година. Да бар будемо толико свјесни одговорности за свој језик колико су они тада, такође не никако у повољним околностима. И тада је демократија имала подршку у топузу. Најчешће страном. Брига о јединственом српском језичком и културном простору брига је цјелокупне српске научне и културне јавности, зна се да је национални језик у основи националне културе и националног идентитета. Нико нема право да ћути кад је српски језик угрожен на једном дијелу српског језичког простора. Није наше да разувјеравамо оне који из било којих разлога повјероваше да морају и могу имати посебан црногорски књижевни језик, али јесте наше да одлучно бранимо право свих оних који у Црној Гори не желе да се играју својом културом, идентитетом и језиком – којима је српски језик био и остао. Да бранимо њихово право на властити језик, право које им ниједна власт није могла додијелити, па ни одузети. Ми не тражимо ни од кога право да бринемо о статусу српског језика на било ком дијелу нашег језичког и културног простора, као што ни други народи не траже такво право нити им га ко може одузети.

Дошли смо у Вуков стари завичај, дошли смо у Црну Гору, као своји својима, тако сте нас примили, тако се и осјећамо. А одавде, из ових лијепих крајева, вратићемо се пуна срца, богатији осјећањима и јачи у увјерењу да треба да наставимо заједнички да радимо на најзначајнијим пословима очувања, изучавања и његовања српског језика. На то нас обавезује и садашње вријеме, на то нас обавезује и будућност, јер ми својим садашњим дјелом и дјеловањем обезбјеђујемо будућност. Вуково дјело даје нам снагу за то, а бистри језички извори његовог завичаја дају нам инспирацију.

Срето З. Танасић

Слово Вука собирает нас – творчество Вука обязывает нас

Резюме

В настоящей работе, по случаю 150-летия со дня смерти Вука Стефановича Караджича, речь идет о значении его творчества в формировании современного сербского языка и о вопросах положения и идентичности сербского языка в сербском языковом пространстве. В данной работе подчеркнута необходимость действий, направленных на сохранение сербского языкового пространства. Язык представляет собой самый важный фактор единого культурного пространства. По этой причине наше право и наша обязанность – забота о статусе сербского языка в каждой части нашего культурного пространства; такое право нам никто не дарит и никто не может лишить нас его.

Ключевые слова: Вук Стефанович Караджич, сербский язык, статус сербского языка, сербское языковое пространство.